

”Omöjliga kroppar”:

En diffraktion mellan ett konstpedagogiskt studiematerial och posthumanistisk teori.

Av: Hanna Ruijsenaars

KONSTFACK
University of Arts, Crafts and Design

Institutionen för bild- och slöjdpedagogik

Självständigt arbete i bild

Ämneslärarprogrammet (bild och slöjd), inriktning mot grundskolans åk. 7-9, 270 HP

HT 2020

Handledare: Christian Björk och Miro Sazdic

Examinator: Anette Göthlund

”Impossible bodies”: A diffraction between an art pedagogical material and posthumanist theory

Abstrakt

Denna undersökning angriper Nationalmuseums skolmaterial "Omöjliga kroppar – om skönhet, mode och genus" utifrån ett posthumanistiskt/ nymaterialistiskt perspektiv. Genom analysmetoden diffraktion identifierar jag hur dessa perspektiv skulle kunna ges utrymme i detta material. Syftet med detta är ett antagande om att de genererar kunskaper och förståelser som är viktiga för en långsiktig hållbarhet. Syftet är inte att finna brister i materialet, som förhåller sig till existerande kunskapsparadigm, läroplan, och konstsamlingar och fyller sin funktion i den kontexten. Snarare att belysa vad som kan uppstå i mötet mellan det som redan existerar, det som utifrån ett visst behov och funktion är under utveckling, och teorier som kan tyckas vara kontrasterande, komplexa och avlägsna. Detta har genererat följande frågeställningar: *Vilka möten och brytningar framstår genom diffraktion av posthumanistisk/ nymaterialistisk teori och undervisningsmaterialet "Omöjliga kroppar"?* Samt: *Vilka nya möjliga sammankopplingar framträder i dessa möten och brytningar mellan posthumanistisk/nymaterialistisk teori och undervisningsmaterialet "Omöjliga kroppar"?* Jag har här avgränsat mig till tre teorier: *den decentrerade människan, den uppluckrade tiden* och *den materiella agensen*. Dessa förklaras här och jag undersöker var de möter (dvs. förstärker) formuleringar i studiematerialet, och var de bryter mot det (dvs. presenterar ett kritiskt eller avvikande perspektiv). I dessa möten och brytningar har jag identifierat möjliga sammankopplingar mellan teorierna och studiematerialet, i bemärkelsen omformuleringar av text eller förskjutningar av fokus som kan bana väg för nya tankar och samtal. Resultatet visar att en decentrerad av människan i detta material är utmanande, då vi förknippar "skönhet, mode och genus" med mänsklig kultur, men kan åstadkommas exempelvis genom att i text och samtal beskriva människor som en art bland andra, och inkludera dessa andra i diskussioner om exempelvis makt. En uppluckring av tiden låter sig göras om man frångår materialets linjära, kronologiska organisation och söker andra mönster eller ingångar. Studiematerialet erbjuder även flera möjligheter att betrakta materiella föremål som i besittning av en egen agens. Denna metod att applicera filosofiska begrepp och teorier på konkreta undervisningssituationer skulle sannolikt, om den tillämpades i fler sammanhang, kunna leda till en förändring i tankemönster och förgivettaganden, förändringar som på sikt kan generera mer "hållbara" kunskaper och förståelser om världen och vår plats i den.

Nyckelord

Bildpedagogik. Konstpedagogik. Nationalmuseum. Intersektionalitet. Diffraktion. Posthumanism. Nymaterialism. Hållbar utveckling.

Innehåll

Abstrakt.....	2
Nyckelord	2
1 Inledning.....	4
1.2 Bakgrund	4
1.3 Syfte och frågeställning.....	6
2 Empiri och etiska överväganden	6
2.1 Etiska överväganden	7
3 Urval och avgränsning.....	8
4 Metod.....	10
5 Teori, tolkningsram och analytiska begrepp.....	11
5.2 Den decentrerade människan.....	12
5.3 Den uppluckrade tiden.....	12
5.4 Den materiella agensen	13
5.1 "Hållbar utveckling"	14
6 Tidigare forskning.....	15
7 Bearbetning och analys.....	18
7.1 Möten och brytningar	18
7.1.1 Decentrering av människan i "Omöjliga kroppar"	18
7.1.2 Uppluckring av tiden i "Omöjliga kroppar"	21
7.1.3 Materiell agens i "Omöjliga kroppar"	22
8 Resultat och tolkning.....	26
8.1 Framträdande brytningar mellan "Omöjliga kroppar" och posthumanistiska teorier	26
8.2 Framträdande möten mellan "Omöjliga kroppar" och posthumanistiska teorier	26
8.3 Tolkning av möjliga sammankopplingar	27
9 Slutdiskussion	28
9.1 Nya tankar och hur de kan tänkas vidare.....	28
9.1 Att förenkla och konkretisera	29
Källförteckning	30
Tryckta källor.....	30
Otryckta källor.....	32
Bildförteckning	33

1 Inledning

Utifrån en bakgrund som dansare och danspedagog och ett intresse för hantverk har jag alltid intresserat mig för kroppens relationer till de andra kroppar och material den kommer i kontakt med – taktilt och sinnligt. Jag ser själv dessa relationer som väldigt fundamentala för min identitet och omvärldsuppfattning, och deras roll i att begripa omvärlden har för mig alltid varit tydlig och central. Jag upplever dock att denna aspekt av kroppen hamnar lite i skymundan för den identitets- och intersektionalitetsdiskurs som, enligt min uppfattning, är ganska dominerande i såväl kursplan som lärarutbildning. Kroppen diskuteras där huvudsakligen som en projektyta för visuella manifestationer av makt, genus och identitet. För att problematisera detta tänkte jag i denna undersökning ursprungligen göra en diskursanalytisk granskning av Nationalmuseums skolmaterial ”Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus.”

Det kändes dock snart ganska meningslöst att lägga så mycket tid och möda på att komma fram till en slutsats jag dragit innan jag ens börjat – genom att kritiskt analysera ett material som handlar om just visuella representationer av kropp för att det inte handlar om något annat. Min upptagenhet av sinnesintryckens och affekternas roll i lärande ledde mig istället in på posthumanistiska och nymaterialistiska tankegångar som visserligen dykt upp under utbildningen, men ganska sporadiskt.¹ I dessa gjordes också en koppling mellan lärande och långsiktig miljömässig hållbarhet, en koppling som fångade mitt intresse och som jag i denna undersökning fördjupar mig i.

1.2 Bakgrund

Enligt Lotta Johansson, professor i pedagogik vid Oslo universitet, är det viktigt att visa på de möjligheter till förändring som finns inom skolsystemet och göra plats för det öppna, odefinierade och möjliga inom utbildningsprojektet - i tillägg till de strukturer, definierade mål och tydliga roller som också är nödvändiga.² Detta eftersom en förändring, en

¹ Med affekt avses kroppsliga förnimmelser som inte fullt utvecklats till känslor och namngivits som sådana. Upplevelser som kan uppfylla oss helt utan att vi riktigt kan sätta ord på dem. Affekter kan ge upphov till känslor som engagemang, rädsla, oro eller glädje men behandlas inte kognitivt först, utan påverkar hela oss – de kan ge gåshud eller hjärklappning, så väl som emotionella/ kognitiva associationer. Möjligheten att bli affekterad finns i kroppen – och därmed möjligheten att förändra eller förändras genom det en upplever (Johansson, *Blivandets pedagogik: utbildning för en annan tid* s. 60). Då jag i denna undersökning har fokuserat främst på hur texter och samtal kan utformas för att ge plats åt andra perspektiv har jag här inte fördjupat mig så mycket i affekter som jag först avsåg. För mer läsning om hur affektens roll i lärandet, se t.ex. Johansson, *Blivandets pedagogik: utbildning för en annan tid*, kap. 6.

² Johansson, Lotta. *Blivandets pedagogik: utbildning för en annan tid*, s. 15

övergripande sådan, är absolut nödvändig för att kunna hantera och bemöta konsekvenserna av den påverkan människan har haft på planeten.³ De är, enligt Johanssons resonemang, så pass katastrofala att en omställning är nödvändig - och en sådan förutsätter ett brett samarbete mellan olika discipliner, i forskningen såväl som i samhället.⁴

Med utgångspunkt i posthumanistiska och nymaterialistiska teorier introducerar hon vad hon kallar en "blivandets pedagogik", vars syfte är att erbjuda kreativa sätt att hantera de utmaningar jorden nu står inför.⁵ Jag lockas intuitivt till dessa teorier och deras ifrågasättande av människans världsherravälde, utifrån en aning av att de kan komma att påverka synen på utbildning och dess syfte i allt högre grad i takt med att konsekvenserna av mänsklig påverkan på jorden blir allt mer dramatiska. Johanssons slutsats, att en mer övergripande förändring i sättet att undervisa och kunskapa är nödvändig, känns för mig rimlig och sannolik.

Denna undersökning är alltså i många avseenden ett tankeexperiment, en spaning, om hur dessa teorier skulle kunna integreras och aktualiseras i ett konkret pedagogiskt sammanhang. Som ett sådant har jag valt att utgå från studiematerialet "Omöjliga kroppar" som används i många svenska klassrum.⁶ Materialet är publicerat av Nationalmuseum, en statlig myndighet som verkar under kulturdepartementet med uppdrag att främja konsten, konstintresset och konstvetenskapen. Att tillgängliggöra konsten, genom utställningar och pedagogisk verksamhet, är en av de fyra ben myndighetens uppdrag vilar på.⁷

Skolverksamheten är en del av den pedagogiska verksamheten. Den riktar sig till alla elever och lärare och utformas i samklang med läroplaner och kursmål. Den består av ett antal olika program i form av visningar på muséet, aktiviteter för lärare samt tre olika studiematerial för att arbeta med konsten i klassrummet.⁸

"Omöjliga kroppar" är såväl en bokningsbar visning på muséet som ett av dessa studiematerial. Studiematerialet kan användas som en fördjupning efter en visning eller

³ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 16

⁴ *Ibid.*, s. 15

⁵ *Ibid.*, kap. 1

⁶ I samtal med arbetsgruppen 2020.11.19 framkom att detta material används mycket i skolorna. Det togs bort då muséet nyöppnade efter flera års renovering då det ursprungligen var tänkt som en digital resurs under tiden muséet var stängt. Det efterfrågades dock så mycket att det, efter viss revidering, lades upp igen. Flera fördjupningsprogram till materialet är nu under utveckling.

⁷ Nationalmuseum/ Myndigheten: <https://www.nationalmuseum.se/om-nationalmuseum/myndigheten>, (hämtad 2020.12.14)

⁸ Nationalmuseum/ Skola: <https://www.nationalmuseum.se/skola> (hämtad 2021.01.10)

fristående i klassrummet. Då jag själv som timanställd konstpedagog på Nationalmuseum ofta har hållit i visningen ”Omöjliga kroppar” är studiematerialet väl bekant för mig, då det fungerar som en ram för det visningen skall erbjuda.⁹

1.3 Syfte och frågeställning

Utifrån den ovan skissade bakgrunden är ett syfte att analysera Nationalmuseums skolmaterial “Omöjliga kroppar - om skönhetsideal, mode och genus” med hjälp av posthumanistisk/nymaterialistisk teori utifrån ett, av Johansson influerat, antagande om att dessa teorier genererar kunskaper och förståelser som är viktiga för en långsiktig hållbarhet. Även analysmetoden diffraktion, som förklaras närmare längre fram, är hämtad från det posthumanistiska forskningsfältet.

Syftet är inte att finna fel och brister med det existerande materialet, som förhåller sig till existerande kunskapsparadigm, läroplan, och muséets samlingar och fyller sin funktion i den kontexten. Snarare är syftet att belysa vad som kan uppstå i mötet mellan det som redan existerar, det som utifrån ett visst behov och funktion är under utveckling, och teorier som kan tyckas vara kontrasterande, komplexa och avlägsna.

Detta har genererat följande frågeställningar:

Vilka möten och brytningar framstår genom diffraktion av posthumanistisk/nymaterialistisk teori och undervisningsmaterialet ”Omöjliga kroppar”?

Vilka nya möjliga sammankopplingar framträder i dessa möten och brytningar mellan posthumanistisk/nymaterialistisk teori och undervisningsmaterialet ”Omöjliga kroppar”?

2 Empiri och etiska överväganden

Det empiriska materialet för studiens analyser är av olika slag. Dels det existerande studiematerialet “Omöjliga kroppar - Om skönhetsideal, mode och genus - Studiematerial med lärarhandledning för åk 7–9 och gymnasiet” i PDF-form, och det tillhörande bildspel som finns på hemsidan, bestående av verk ur Nationalmuseums

⁹ Det är viktigt att betona att skolmaterialet inte nödvändigtvis motsvarar en visning på muséet. Även i samtal med det pedagogiska arbetslaget (2020.11.19) diskuterades att den individuella konstpedagogen utformar en “Omöjliga kroppar”-visning utifrån egna intresseområden och kompetenser. Enligt min egen erfarenhet kan ett visst mått av improvisation kan också förekomma under en visning, exempelvis i fall där elever eller en lärare har mycket reflektioner runt ett visst tema, eller där praktiska/ logistiska skäl gör att man inte kan visa exakt det verk man tänkt sig på förhand.

samlingar.¹⁰ Dels tre samtal som jag hållit med medarbetare i Nationalmuseums pedagogiska arbetslag. I det första, som hölls 2020.11.19 deltog chefen för den pedagogiska enheten, en intendent med ansvar för skola, en intendent med ansvar för design och en konstpedagog som främst arbetar mot högstadium och gymnasium.¹¹ Där diskuterades och beskrevs det pågående utvecklingsarbetet med studiematerialet ”Omöjliga kroppar”. Det framkom då att arbetsgruppen upplever ett behov av mer fördjupning inom temat. Det finns en idé om att skolklasser efter en introducerande visning på Nationalmuseum om kroppsideal genom tiderna kan välja en mer tematisk ingång att arbeta vidare med i klassrummet. Fyra sådana fördjupningsteman är i dagsläget planerade: ”Den politiska kroppen”, ”Den smyckade kroppen”, ”Den nakna kroppen” och ”Kroppen i rörelse”.¹²

Med de två förstnämnda har det interna arbetet i arbetsgruppen kommit längst - där finns första utkast till informationstexter. Dessa är just utkast, ännu inte bearbetade i hela arbetsgruppen och slutgiltiga. Jag fick dock ta del av dessa, och som en första testläsare diskutera dem i två följande, individuella samtal: ett med intendenten för design som utformar materialet om ”Den smyckade kroppen” som hölls 2020.11.25, och ett med den konstpedagog som utformar materialet om ”Den politiska kroppen” som hölls 2020.11.26. Inför samtalen hade jag hade förberett såväl generella frågor om texterna som lite mer trevande diskussionsfrågor, med utgångspunkt i det hållbarhetsperspektiv jag från början tänkte föra in som en kontrasterande diskurs, men som så småningom kom att bli mer centralt i undersökningen. Samtalen har spelats in men endast de delar som är relevanta för undersökningen har transkriberats.

2.1 Etiska överväganden

Alla som deltog i samtalen informerades på förhand om syftet med undersökningen och samtyckte frivilligt till att delta. De informerades även då jag i viss mån ändrat infallsvinkel på materialet och fick åter möjlighet att lämna samtycke till att citeras. De samtyckte till att jag spelade in de samtal som hölls men önskade däremot inte att textutkasterna till fördjupningsteman skulle publiceras eller citeras då dessa inte är

¹⁰ Nationalmuseum, ”Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus”, <https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Om%C3%B6jliga-kroppar.pdf>, (hämtad 2020.12.17), samt bildspel: <https://www.nationalmuseum.se/skola/studiematerial/omojliga-kroppar-om-skönhetsideal-mode-och-genus?tour=17002&object=17107#web-tour-text-content> (hämtad 2021.01.13)

¹¹ Fler personer än dessa fyra ingår i Nationalmuseums pedagogiska arbetslag, men dessa fyra arbetar med just detta studiematerial. Jag hänvisar här för enkelhetens skull till dem som ”arbetsgruppen”

¹² Från samtal med arbetsgruppen, 2020.11.19.

färdigbearbetade ännu. Urvalet av konstverk är heller inte slutgiltigt, därför måste nämnas att de konstverk som diskuterades i samtal inte nödvändigtvis kommer att ingå i den slutgiltiga versionen av fördjupningsmaterialen. De arbetsnamn som här nämns är heller inte fastslagna ännu.

Det faktum att jag sedan tidigare känner mina informanter och är bekant med både materialet och arbetssättet på Nationalmuseum ger förstås upphov till en del etiska avvägningar. Min undersökning påverkas av en önskan att bidra med något såväl gentemot mina medarbetare som gentemot den bildpedagogiska forskningskontext jag i detta arbete utgår ifrån. Detta dubbla, perspektiv blir både en begränsning och en sporre – det begränsar hur objektiv och kritisk jag kan vara och har sporrat mig i att försöka hitta en infallsvinkel som kan vara produktiv för både muséer och lärare, vilket var en större utmaning än att endast försöka inta ett skolperspektiv på konstpedagogiken eller vice versa.

Att jag känner mina informanter sen tidigare har också gett mig möjlighet att ställa frågor som kan tyckas ovidkommande och underliga, och introducera vaga och, vid samtalstillfället, inte helt färdigtänkta tankar – något jag kanske inte hade vågat som utomstående. Därmed blir jag själv och mina trevande frågor en del i kunskapsproduktionen, och en del av min egen empiri. Jag kan därför i denna undersökning inte göra några anspråk på neutralitet eller objektivitet – men väl bidra med ett dubbelt perspektiv på kunskapande inom bildområdet och en god kännedom om det material jag undersöker.

3 Urval och avgränsning

Jag har här valt att fokusera på ett publicerat skolmaterial och det pågående utvecklingsarbetet kring det, vilket medför en del avgränsningar i sig. En är att jag här *inte* undersöker muséet i sig som en plats, ett fenomen eller ett pedagogiskt rum med alla de relationer som uppstår - mellan elever, materiella föremål, lärare, rum, konstpedagog, akustik, dofter och andra besökare.¹³ Det finns praktiska aspekter av detta urval. En av dem är den rådande pandemi som satt ordinarie visningsverksamhet på paus då muséet håller stängt. En annan är att jag är väl förtrogen med detta material sedan tidigare. En tredje är att min position som konstpedagog på Nationalmuseum "öppnar dörrar" - även om jag själv

¹³ För vidare läsning om relationalitet ur en posthumanistisk synvinkel, se t.ex. Ceder, "Att läsa med hundar" eller "Cutting through water – towards a posthuman theory of educational relationality"

inte är delaktig i vidareutvecklandet av detta material får jag en annan utgångspunkt för samtal än jag haft som utomstående. Ytterligare en aspekt av mitt urval är att detta skolmaterial befinner sig i ett slags “mellanrum” mellan muséet och klassrummet. Det är format av såväl muséets samlingar och myndighetsuppdrag som skolans läroplan. I denna sammankoppling mellan kulturinstitution och skola blir rådande normer, kunskapssyn och kulturella paradig synliga.

Då ett antagande för denna undersökning är att “verka för hållbar utveckling” på sikt kommer att bli tydligare framskrivet i alla institutioners uppdrag och kanske även skolans kursplaner, försöker jag genom denna undersökning belysa hur detta skulle kunna avspeglas i detta “mellanrum”.¹⁴

Det posthumanistiska/ nymaterialistiska kunskapsområdet är fältet är omfattande och ryms inte i en såhär småskalig undervisning. Vilka begrepp och teorier jag tagit fasta på har avgränsats av vad som har framträtt tydligast i diffraktionen mellan teori och ett skolmaterial som inte i utgångspunkten “handlar” om hållbar utveckling eller posthumanism.

En berättigad kritik kan vara att detta kan tyckas godtyckligt, eller att det skulle ligga närmare till hands att granska detta material utifrån den intersektionella/ normkritiska diskurs som präglar studiematerialet - vilket från början också var min intention. Men den utflykt i posthumanistisk teori som hållbarhets-spåret medförde ledde till att just kontrasten *mellan* rådande normer och kunskapssyn och posthumanistisk teori framträdde starkare. En önskan väcktes om att sammanföra, konkretisera och i viss mån förenkla tankegångar som, vid mitt första möte, kändes abstrakta och svårgripbara. Enligt Johansson ger nymaterialistiska och posthumanistiska teorier redskap och begrepp för att ifrågasätta uppdelningar mellan natur och kultur, subjekt och objekt etc. och istället synliggöra det ömsesidiga beroendet i den gemensamma existensen.¹⁵ Ett sådant pedagogiskt “mellanrum” som detta material kan sägas utgöra blir en intressant utgångspunkt för att pröva detta praktiskt.

¹⁴ Se bland annat den reviderade kursplanen i slöjd där termen “hållbar utveckling” är utskriven i ämnesbeskrivninge, till skillnad från den nu rådande: <https://www.skolverket.se/download/18.70f8d1a017495c3cb591745/1603780323202/Slöjd.pdf> (hämtad 2021.01.13)

¹⁵ Johansson, *Blivandets pedagogik: utbildning för en annan tid*, s.24

4 Metod

“[...] the theory question in education is not only about which theories we mobilize, but also about which approach of theory mobilizes us”¹⁶. Denna utsaga av utbildningsfilosofen Richard Edwards citeras av Ceder och illustrerar det sökande som ledde mig fram till valet av teori - och därmed också metod.

Tidigt i denna studie försökte jag sammanfatta och aktivera diskursanalys som analysmetod. Jag förstod dock snart att jag visserligen är intresserad av men inte avser att undersöka vilka normer som upprätthålls i “Omöjliga kroppar” och hur individer positioneras som subjekt. Jag kunde inte se hur en diskursanalytisk metod skulle kunna generera något annat än en systematisk repetition - en spegling - av de diskurser som förekom. Det visste jag redan - och att återge det med vetenskapliga begrepp besvarar inte denna studies syfte och frågor. Därför upplevde jag att jag “stod still” så länge jag försökte besvara frågan på detta sätt.

Analysmetoden diffraktion har istället aktiverat denna studie. Först när jag kom i kontakt med diffraktion som metod var det som att allting sattes i rörelse. Jag stötte först på det under läsningen av en förskolepedagogisk uppsats, med syftet att ”utforska vad lärande för hållbar utveckling kan bli i mötet mellan förskolepolicy och posthumanistisk teori”.¹⁷ Detta gjordes genom forsknings- och analysmetoden diffraktiv läsning dvs, att läsa policydokument och posthumanistisk teori parallellt, genom varandra, och i denna syntes identifiera kopplingar och möjligheter till nya idéer och analyser – en metod som jag överförde på min egen undersökning.

Begreppet **diffraktion** föreslogs först av Donna Haraway, som en kontrast till reflektion.¹⁸ De kan förstås som metaforer men är också optiska fenomen - reflektion är en spegling, ett återgivande av betraktaren eller det som redan finns framför en yta. Diffraktion är den brytning som uppstår när ljus möter ett motstånd - en vattenyta eller en prisma. Det bryts, ändrar riktning och rör sig i nya mönster. Haraways poäng är att reflexivitet som metodologi i många avseenden liknar reflektion som optiskt fenomen, medan diffraktion kan kopplas till de skillnader, “differences-differences” som våra kunskapandepraktiker gör,

¹⁶ Edwards, Richard, *Theory matters: Representation and experimentation in education*. Educational Philosophy and Theory, 44 (5), 2012, se Ceder, Simon *Cutting Through Water : Towards a Posthuman Theory of Educational Relationality*. Doctoral Thesis (monograph) Lund University, 2016, s. 77

¹⁷ Nilsson, *Posthumanistiska potentialiteter i policy - diffraktiva läsningar av lärande för hållbar utveckling i förskolan*. Nilssons arbete har här fungerat som exempel och förebild på hur diffraktion som metod kan fungera i en småskalig undersökning.

¹⁸ Donna Haraway är en amerikansk vetenskapsteoretiker, vetenskapshistoriker, feminist och professor.

och den effekt de har på världen.¹⁹ De optiska fenomenen fungerar förstås som metaforer i detta sammanhang. Ceder gör kopplingen till empirisk forskning mer konkret: “A diffractive reading is the process of reading one text through another with a focus on the creative entanglements that could be used to solve the research problems at hand.”²⁰

Med den optiska metaforen som stöd letar jag efter lägen där materialet och teorin kan mötas, eller brytas genom varandra så att möjligheter och förändringar framträder. Möten/ intra-aktioner²¹ sker mellan/genom studiematerialet och teori när tankar i respektive text affirmerar eller förstärker varandra. Brytningar sker när tankar försvagas eller kritiserar – genom vilket nya ”mönster” kan bli synliga.²² Metoden är ny för mig, och omfånget av studien begränsar mina möjligheter att på förhand sätta mig in i metodens alla tillämpningar och möjligheter. På så sätt blir själva undersökningen ett lärande-i-blivande för mig, och förhoppningsvis även för läsaren, som får följa hur jag tillägnar mig kunskap om metoden genom att pröva den.

5 Teori, tolkningsram och analytiska begrepp

Undersökningens frågeställning inkluderar posthumanistisk och nymaterialistisk teoribildning, vars nyckeldrag kortfattat redovisas här. Detta skall dock inte betraktas som en komplett överblick, utan jag har tagit fasta på de begrepp och tankar som är mest centrala för min undersökning.

Prefixet “post” indikerar något som kommer efter “humanismen” - men också bygger vidare på den. Humanismen finns kvar i begreppet, det är den posthumanismen tar spjörn emot i strävan att bli något mer än humanismen. Den humanistiska idétraditionen är central för vår syn på lärande. Den stammar ur en idé om att folket skall kunna bestämma över sig själv, och för detta krävs bildning.²³ Med upplysningens fokus på rationalitet och förnuft placeras människan i världens centrum. Med hänvisning till sitt överlägsna

¹⁹ Barad, *Meeting the universe halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meaning*, s.71

²⁰ Ceder, *Cutting Through Water : Towards a Posthuman Theory of Educational Relationality*. s. 74-75

²¹ Jag har i denna undersökning valt att inte fördjupa mig i begreppet intra-aktion utan kommer att hålla mig till möten. För en närmare beskrivning av detta begrepp, se Barad, “*Meeting the universe halfway – quantum physics and the entanglement of matter and meaning*”, kap. 8.

²² Barad, *Meeting the universe halfway – quantum physics and the entanglement of matter and meaning*, Durham, N.C: Duke University Press, se Nilsson, *Posthumanistiska potentialiteter i policy - diffraktiva läsningar av lärande för hållbar utveckling i förskolan*, s.15

²³ Bergstedt, *Inbjudan till posthumanistisk pedagogik*, s.11.

förnuft, förmåga till kunskapsproduktion, språklig förmåga och föreställning om förmågan att fatta rationella, avvägda beslut har människan intagit en överordnad roll gentemot djur, natur och ting.

5.2 Den decentrerade människan

Denna centrerings av människan och mänskliga egenskaper brukar kallas **antropocentrism**.²⁴ Det beskriver en syn på människan som Guds avbild, bestående av en sammanhållen, helhetlig och autonom kärna, i stånd att med förnuftets hjälp fatta rationella och välvägda beslut.²⁵ I kontrast till detta föreslår posthumanismen den decentrerade människan, som endast är en del av omgivningen och inte dess givna mittpunkt.²⁶ Enligt Deleuze och Guattari²⁷ existerar allting i tillvaron på samma plan, utan bestämda hierarkier, funktioner och relationer för komponenterna som verkar där. De existerar på **immanenta plan** där allt har samma betydelse, eftersom funktionen hos enskilda komponenter bara uppstår i mötet med andra. I skolmaterialet "Omöjliga kroppar" har jag därför sökt efter möjliga möten och brytningar med en posthumanistisk idé om den decentrerade människan, som befinner sig på immanent plan med tillvarons andra, mer-än-mänskliga komponenter.²⁸

5.3 Den uppluckrade tiden

I och med industrialismens och urbaniseringens genombrott förstärktes idén om en linjär tidsuppfattning men ständig progression och utveckling, där det som händer alltid bygger vidare på det som har hänt.²⁹ Johansson utgår från Deleuze när hon presenterar begreppet **uppluckrad tid**. Enligt denna förståelse är tiden en mångfald av processer men skapar inte processerna - processerna skapar tiden. Tiden är, enligt denna teori, varken objektivt existerande eller konstruerad av människan, utan en serie parallella linjer där alla temporaliteter existerar sida vid sida och har ett dynamiskt förhållningssätt till varandra. Nuet är, enligt en sådan förståelse, inte en självklar och naturlig mittpunkt, utan likvärdigt

²⁴ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 22

²⁵ Ibid, s.54

²⁶ Ibid, s.29

²⁷ Gilles Deleuze var en fransk filosof som, i samarbete med den franske psykoanalytikern och aktivisten Félix Guattari utvecklade den filosofi som Johansson baserar sin pedagogik på (Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 41-42)

²⁸ Med begreppet mer-än-mänsklig avses exempelvis djur, växter och organiska såväl som o-organiska material och föremål – kort sagt allt utöver människor som existerar. (Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 35

²⁹ Bergstedt, *Inbjudan till posthumanistisk pedagogik*, s.11

med alla andra tidpunkter. Detta ger konsekvenser för hur tiden kan förstås i och med att det som har inträffat blir lika viktigt som det som skulle kunna inträffa, det som hade kunnat inträffa, och vår minnesbild av det som inträffade.³⁰

Begreppet uppluckrad tid är komplext. Men intressant att närma sig, då en idé om linjär, progressiv tidsutveckling lätt medför en föreställning om att allt automatisk blir bättre och bättre, att inget omvälvande och katastrofalt kan inträffa så länge vi fortsätter att utvecklas i samma riktning. Mitt försök att konkretisera och förstå det gör att tiden, och den linjära tidsuppfattning som en kronologisk konsthistorisk skildring förstärker, framträder i skolmaterialet "Omöjliga kroppar."

5.4 Den materiella agensen

Nymaterialism, eller **feminist new materialism**, är en av många inriktningar som ingår under posthumanism som paraplybegrepp. En central tanke inom nymaterialismen är att vi alla består av samma substans, "matter".³¹ I och med de senaste årtiondenas naturvetenskapliga framgångar har det blivit möjligt att betrakta "matter", i bemärkelsen massa, som rörlig, levande, eller i besittning av egen **agens**. Då avses inte bara den biologiska massan utan alla de material universum är uppbyggt av. Agens är i en posthumanistisk kontext alltså inte förbehållet människan och subjektet utan finns i det förpersonliga och ontologiska - i varandet. Alla komponenter som vanligtvis förknippas med både natur och kultur har agens, i bemärkelsen möjlighet att förändra och förändras.³²

De naturvetenskapliga framgångarna har också gett upphov till ett stort antal nya, bioetiska och biopolitiska frågor som kastar nytt ljus över vad det innebär att vara levande, eller vara människa - i symbios med nya teknologier.

I nymaterialismen ingår ett kritiskt utforskande av vardagslivets materiella aspekter. Dessa sätts i relation till större socioekonomiska och geopolitiska strukturer.³³ De uppdelningar mellan natur och kultur, subjekt och objekt som präglar vår världssyn och utbildning sätts ur spel, vilket förutsätter en annan sorts etik och ansvar för en omvärld

³⁰ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 78-84

³¹ Alaimo, Stacy, *Bodily Natures. Science, Environment and the Material Self*. Bloomington & Indianapolis, IN: Indiana University Press, 2010. Se Lenz-Taguchi, *Ultraljudsfosterbilden: En feministisk omkonfigurering av begreppet posthumanism*, s. 168

³² Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 25-26

³³ Coole & Frost, *Introducing the New Materialisms*, s. 2-3

som vi är en likvärdig, sammankopplad del av.³⁴ Jag försöker identifiera var uppdelningar i subjekt och objekt framträder i skolmaterialet “Omöjliga kroppar” och se hur de kan brytas genom teorier om materiell agens.

Sammanfattningsvis kan posthumanismen sägas sträva efter att återupprätta en mer jämställd relation mellan människan och resten av tillvaron, och en ontologi som är mer “världsorienterad”, mer relationell och “plattare”, i bemärkelsen icke-hierarkisk. Bara utifrån en sådan världsuppfattning anses mänskligheten kunna skapa kunskap om hur den kan ta hand om världen och säkra *alla* arters fortlevnad - inklusive dess egen.³⁵

5.1 ”Hållbar utveckling”

Ovanstående antas alltså vara viktigt för en långsiktigt hållbar utveckling. Men vad menas egentligen med det? Termen ”hållbar utveckling” dök först upp på 1980-talet, på grund av en ökande oro för den globala miljöförstörelsen och dess samband med det vi dittills förknippat med ”utveckling”: en ökad industrialisering och ekonomisk tillväxt som antogs leda till ökat mänskligt välbefinnande. Vid den här tiden började man även betona rollen av en hållbar resursanvändning i fattigdomsbekämpningen. En ursprunglig definition var alltså att hållbar utveckling skall ”möta de behov vi har idag utan att äventyra möjligheterna för kommande generationer att tillgodose sina behov.”³⁶

Denna definition, som främst bygger på ekologiska hänsyn, har dock kommit att inkludera såväl social som ekonomisk hållbarhet, och begreppet hållbar utveckling appliceras på lite av varje. Industridesignern Anne Thorpe definierar begreppet som: ”utveckling som baseras på miljömässiga och sociala betingelser som främjar mänsklig välfärd i obegränsad tid”.³⁷

Språkprofessorn Stacy Alaimo problematiserar dock hållbarhetsbegreppet (sustainability) ytterligare genom att belysa både den inflation som har gått i det - och den underliggande förståelsen att “hållbarheten” som avses i själva verket endast syftar till att jordens resurser ska räcka till för att försörja människan och hennes framtida generationer.³⁸ Med ett posthumanistiskt perspektiv skulle begreppet alltså snarare kunna definieras som

³⁴ Johansson *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 29

³⁵ Lenz-Taguchi, *Ultraljudsfosterbilden: En feministisk omkonfigurering av begreppet posthumanism*, s. 168

³⁶ Thorpe, ”Design för hållbar utveckling”, s. 12-13

³⁷ *Ibid*, s. 12

³⁸ Alaimo, “*Sustainable This, Sustainable That: New Materialisms, Posthumanism, and Unknown Futures*” s. 560-563

”utveckling som baseras på miljömässiga och sociala betingelser som främjar mänsklig och mer-än-mänsklig välfärd i obegränsad tid.”

Frågan är ifall vi bör använda ett sånt mångtydigt och, ofta godtyckligt applicerat, begrepp i undervisningssammanhang? Att ”prata mer om hållbar utveckling i bildämnet” känns, i ljuset av ovanstående, inte som en produktiv väg vidare. Och jag vill här inte heller påstå att materialet ”Omöjliga kroppar” borde handla mer om det – då skulle syftet med det kanske vara ett helt annat (som exempelvis att ifrågasätta modeindustrins inverkan på miljön genom tiderna). Johansson påstår heller aldrig att det posthumanistiska perspektiv hon anlägger på undervisning per automatik leder till en långsiktig hållbar utveckling. Däremot att en sådan undervisning kan bli ett verktyg för att ifrågasätta och problematisera de underliggande förgivettaganden som har lett till den ohållbara utveckling vi har svårt att vända.³⁹

6 Tidigare forskning

Idén om att genom just bildundervisning försöka verka för hållbar utveckling är ingalunda ny. Redan på 90-talet myntades termen “art-based environmental education” av den finska bildpedagogen Meri-Helga Mantere, vars ambition att definiera området och utveckla en epistemologi för fältet var betydelsefull och bröt ny mark.⁴⁰ Mantere vänder sig mot en tradition av att undervisa om miljö- och hållbarhetsfrågor i bildämnet, där den gestaltande delen mest fungerar som en illustration av specifika frågor/ scenarier kopplade till miljön, och där en form av inbyggd skrämpropaganda, enligt henne, riskerar att väcka motstånd.⁴¹ Istället bör man utgå från konstens möjlighet att utveckla elevers egen insikt och ödmjuka förhållningssätt. Genom att rikta fokus mot perception och sinnen kan en djupare interaktion mellan individ och omgivning/ miljö uppnås, då ett lyssnande till sig själv möjliggör ett lyssnande till “the other - where the other can be another person, but also non-human nature.”⁴²

Professor Helene Illeris har utvecklat en modell som hon kallar ”Art Education for

³⁹ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, kap. 7

⁴⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Arts-based_environmental_education, hämtad 2020.12.18

⁴¹ Mantere, “Tracking a Course in the Landscape of Environmental Education” *Image of the Earth. Writing on art-based environmental education*. s. 2-3

⁴² Ibid, s. 3

sustainable development.”⁴³ Med utgångspunkt i samtida nordisk bildpedagogisk forskning identifierar hon fyra dominanta strömningar, “hörnstenar”, i syfte att tillhandahålla en slags epistemologisk och pedagogisk “verktygslåda” för att bearbeta hållbarhetsfrågor i bildämnet.

En av dessa är “poststructuralist strategies”. Där återfinns vi flera av de tänkare som influerat posthumanismen, bland annat Deleuze och Guattari, som Johansson baserar “Blivandets pedagogik” på. Hon skiljer på “first generation post-structuralists” som kännetecknas av en anti-essentialistisk kunskapssyn och en strävan att dekonstruera modernistiska sanningsregimer. En central idé hos dem är att stimulera en kritisk meta-reflexivitet mot alla dominanta diskurser, inklusive den egna. Denna strömning har haft stort inflytande på nordisk bildpedagogik sedan mitten på 90-talet, vilket märks tydligast i bruket av diskursanalys som metod för att ifrågasätta förgivettagna sanningar inom fältet, och i sökandet efter alternativa, rhizomatiska och reflexiva grepp på bildpedagogiken. “Second generation post-structuralists” kallar hon t.ex. Guattari, Braidotti och Haraway, vilka fört in ett starkare fokus på hållbarhet och en, ur ett modernistiskt perspektiv radikal, idé om “a profound and dynamic connectedness” inte bara mellan människa och natur utan mellan allt, levande och icke-levande, naturligt och artificiellt.⁴⁴

Dessa “second generation post-structuralists” har bara dykt upp sporadiskt och perifert under min utbildning och vad jag kan bedöma inte satt ett lika starkt avtryck på det bildpedagogiska fältet i just Sverige. Det har däremot ett annat av hennes “cornerstones”, som hon kallar “visual culture pedagogy”. Denna pedagogik syftar till att fostra en förståelse för sambandet mellan konstruktionen av det visuella och hur vi skapar mening, och hur vi kan producera ny mening genom det aktiva skapandet av form, i bemärkelsen visuella event. Den visuella pedagogikens relevans till hållbarhetsfrågor ligger i möjligheten att analysera hur våra omgivningar representeras visuellt och hur dessa representationer påverkar vårt sätt att se och därmed tänka och handla. Men, menar Illeris, ingen specifik visuell-kultur-pedagogik har formulerats kring hållbarhets- och miljöfrågor.⁴⁵ Inom det förskolepedagogiska fältet verkar “second-generation post-structuralists” ha ett desto större genomslag.⁴⁶ Detta speglar nog min

⁴³ Illeris, *Nordic contemporary art education and the environment: Constructing an epistemological platform for Art Education for Sustainable Development*, s. 77-78

⁴⁴ Illeris, *Nordic contemporary art education and the environment: Constructing an epistemological platform for Art Education for Sustainable Development* s. 83-84

⁴⁵ Ibid, s. 85-86.

⁴⁶ Se exempelvis Bergstöm, “Posthumanistisk pedagogik – teori, undervisning och forskningspraktik” där flera av författarna har en förskolepedagogisk bakgrund, samt Nilsson, *Posthumanistiska potentialiteter i policy -*

egen upplevelse under utbildningstiden. De reflektioner jag haft kring hur frånvarande en hållbarhets-etik är i dagens kursplan i bild, vilken i sin tur har format skolmaterialet “Omöjliga kroppar”, ligger i botten för denna undersökning.⁴⁷

Fler bildpedagogik-studenter än jag verkar ha tagit fasta på detta. Exempelvis Anna Ramberg har i sitt masterprojekt om barns gestaltningar av tid, historia och museum vänt sig till posthumanistiska teorier för att analysera komplexiteten i barnens lärprocesser med materialiteter. Även hon har utgått ifrån Johansson, i hennes fall avhandlingen “Rörelsens pedagogik”. Hennes undersökning tar dock mer fasta på muséet som plats. Den visar att barnen genom sina gestaltningar transformerar ting och tid till händelser och platser vilket utmanar en linjär tidssyn. Hon har också ett mer relationellt fokus, på hur barnens performativa och estetiska processer skapar mening genom intra-aktioner med materialiteter och med andra människor. Hennes studie visar att vi bör uppmuntra till en nomadisk museipedagogik som kännetecknas av rörelse, fantasi, drömmar och nya sammankopplingar.⁴⁸

Boken “Blivandets pedagogik” som jag influerats mycket av är baserad på Johanssons avhandling. Den är skriven utifrån ett behov av att synliggöra tankesätt som skapar möjligheter att ifrågasätta etablerade normer som präglar livet, samhället och den gemensamma existensen. Syftet är att lyfta de möjligheter som finns inom utbildning för att göra skillnad genom att skapa något nytt och annat. Johansson har försökt omskapa och återskapa en begreppsvärld som kopplar samman Deleuzes och Guattaris begreppsvärld med undervisning, och söker illustrera vad det kan ge upphov till i pedagogiska situationer.⁴⁹ Boken skall ses som en inbjudan till ett sätt att tänka - som jag i denna undersökning prövar.⁵⁰

Som en konkretisering presenteras ett antal pedagogiska “flyktlinjer”, möjligheter att inom rådande utbildningsstruktur utmana förgivettaganden, skapa blivanden och producera

diffraktiva läsningar av lärande för hållbar utveckling i förskolan, även detta ett förskolepedagogiskt examensarbete.

⁴⁷ Se kursplan i bild: <https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet?url=1530314731%2Fcompulsorycw%2Fjsp%2Fsubject.htm%3FsubjectCode%3DGRGRBIL01%26tos%3Dgr&sv.url=12.5dfee44715d35a5cdfa219f> (hämtad 2021.01.13)

⁴⁸ Ramberg, *Designarkeologerna - Museipedagogik i rörelse när barn gestaltar tid, historia och museum*.

⁴⁹ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 48-49.

⁵⁰ Johansson (2019), kap.2

förändring. För detta presenterar Johansson tre modeller: Konfabulativa konversationer, minorhizhoming, och affektorium.⁵¹ Att försöka “stöpa om” de diskussions- och reflektionsuppgifter som förekom i “Omöjliga kroppar” i detta format var frestande, men en väg jag försökte undgå då det riskerade att bara bli den slags sorterande och kategoriserande som man inom posthumanistisk forskning söker undgå.

I slutkapitlet presenteras den “Blivandets pedagogik” som är bokens titel. Där framhålls att ett uppluckrat subjekt och en uppluckrad tidsförståelse kan skapa nya sätt att förstå, hantera och lösa de problem jorden står inför och åstadkomma något annat än det som redan är.⁵² Kanske är det genom denna undersökning främst mitt eget subjekt och min egen tidsförståelse jag luckrar upp. Men det är sannolikt en förutsättning för att i en framtida yrkespraktik kunna förmedla en “Blivandets pedagogik.”

7 Bearbetning och analys

Nedan presenteras exempel på när möten och brytningar har uppstått mellan skolmaterialet “Omöjliga kroppar” samt de samtal som hölls om utvecklingsarbetet kring detta, och de sammankopplingar som därmed framträtt.

7.1 Möten och brytningar

7.1.1 Decentrering av människan i ”Omöjliga kroppar”

Då “Omöjliga kroppar” handlar om konstruktionen av skönhetsideal, mode och genus genom tiderna sker flera brytningar mellan studiematerialet och teorin om den decentrerade människan. Det är kanske inte så överraskande, då skönhetsideal, mode och genus förstås som mänskliga, kulturella företeelser. Brytningar uppstår i utsagor som: “Vi människor har i alla tider och samhällen uttryckt vår identitet och samhällsposition med hjälp av kläder, smink och kroppsspråk. Vi har ägnat oss åt våra kroppar och utseenden och förskönat, dekorerat och förändrat.”⁵³ När formuleringar som “vi” används impliceras även ett “dom”, en uppdelning mellan människa/kultur och djur/natur som posthumanismen ifrågasätter. En öppning mot en sammankoppling mellan människa och omvärld kan här åstadkommas med ganska små medel: “Människan är en art som uttryckt sin plats i tillvaron med hjälp av uppseväckande

⁵¹ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en ny tid*, kap. 6

⁵² Ibid, s. 39

⁵³ Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus: [https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Omöjliga-kroppar.pdf](https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Om%C3%B6jliga-kroppar.pdf), (hämtad 2021.01.13), s. 4.

färger, dekorationer och kroppsspråk.” Med risk för viss övertydlighet, men öppning för möjliga intressanta samtal skulle “i likhet med exempelvis fåglar, fiskar och många andra arter”, kunna läggas till.⁵⁴

Formuleringar som beskriver uppdelningar i olika maktordningar och hierarkier är ofta förekommande, då det är centralt i de kunskapsmål materialet anknyter till.⁵⁵ Detta utvecklas vidare i kommande fördjupningsmaterial kring “Den politiska kroppen.”⁵⁶ Ett möjligt möte med teorin om den decentrerade människan blir synlig i följande samtal mellan mig (här kallad HR) och konstpedagogen (här kallad KP):

HR: Jag har en annan fråga som låter jättelångsökt: Just när man pratar om den politiska kroppen och relation till makt och arbete - har det varit självklar att bara prata om människokroppen?

KP: Mm just i det här arbetet har det varit det... eftersom det utgick ifrån omöjliga kroppar och det här materialet som var... vi såg det som ett fördjupningsmaterial som skulle kunna leva separata liv. Men att vi i tankarna utgick från det. Och då var det liksom ideal, kroppsideal. Och sen har det fortsatt i det. Men det är jättespännande att tänka att man skulle kunna ha andra kroppar än människokroppar. Du tänker på djur?

HR: Ja jag tänker på det som ett politiskt tema som... med all sannolikhet kommer bli mer och mer aktuellt såhär i pandemiernas tidevarv och så. Ifrågasättandet av människans maktordning över alla andra kroppar och naturen så ifall det...

KP: Det är jätteintressant. Jag antecknar också lite här nu. Ehm. Att man skulle kunna ha med den.

HR: Jag vet inte, ifall det är väldigt...

KP: Eller i text kanske, som en diskussion, en etisk fråga asså, såhär: För vi tänkte att vissa ska ju ha också, liksom, lite, liksom lite studieövning och så. Mm.

HR: Ja som sagt... jag är medveten om att den är lite långsökt, men, eh, det... man har märkt, på du vet, nya formuleringar i läroplanen och så, att det plötsligen i läroplanen i slöjd... sådär att det flyter lite högre upp på dagorningen och att... det är spännande att...

KP. Gud ja, och att tänka bortom kroppen, därför är det (osynliga?) så intressant. Men det här har jag verkligen, liksom faktiskt inte tänkt på. Mer än liksom att, jag är medveten om maktbalansen men jag har liksom inte gått in i det i det här materialet faktiskt. Men väldigt spännande.”⁵⁷

Ovanstående replikskifte blir också ett tydligt exempel på hur lite det kan krävas för att få syn på och ifrågasätta förgivettaganden om, exempelvis, vem som omfattas av begreppen kropp och makt.

I 1600-talsmålningen “Magnus Gabriel de la Gardie och hans maka Euphrosyne”

⁵⁴ I samtal med intendenten för design kring fördjupningsmaterialet om “Den smyckade kroppen”, 2020.11.25, ställdes av mig trevande frågor eller reflektioner kring just paralleller mellan människans förhållande till utsmyckning och “påfågelsbeteende” i bemärkelsen djurvärldens, ibland överdådiga, “utsmyckningar”. Detta förde in på långa, trevande diskussioner om syftet med urvalen av verk och definitionen på ett smycke som inte ryms i detta sammanhang men som, när jag i efterhand lyssnar på dem, illustrerar den oförutsägbarhet och öppenhet som en sammankoppling av skilda synsätt kan möjliggöra.

⁵⁵ Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus:

<https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Omöjliga-kroppar.pdf>, (hämtad 2021.01.13), s. 3.

⁵⁶ Fem underteman inom området *Den politiska kroppen* är i dagsläget planerade: *Den härskande kroppen*, *Den farliga kroppen*, *Den frigjorda kroppen*, *Den arbetande kroppen* och *Den rasifierade kroppen*. Dessa kan dock komma att ändras under arbetets gång.

⁵⁷ Utdrag ur samtal om “Den politiska kroppen” med ansvarig konstpedagog, 2020.11.26

framträder en brytning i beskrivningen av hunden som “en symbol för trofasthet”, utan att objektifieringen av djur som symboler diskuteras och ifrågasätts. Jag ser dock i denna bild möjligheter att arbeta med någon form av visuell diffraktion som parafrasmetod i bildundervisningen, något jag inom ramarna för denna undersökning inte hunnit tänka färdigt eller pröva praktiskt. Det påtalas nämligen att “Adelsmannen Magnus Gabriel står ett halvsteg nedanför sin hustru i porträttet för att markera hennes kungliga börd.”⁵⁸ I detta ser jag möjligheter att, med trappan som metafor, laborera visuellt med teorin om immanenta plan genom att, digitalt eller handgripligt, flytta runt tavlans olika komponenter för att synliggöra olika relationer eller hierarkier som skulle kunna vara möjliga för dem.

Bild 1: Magnus Gabriel De la Gardie, 1622-1682, Maria Eufrosyne av Pfalz-Zweibrücken, 1625-1687
Upphovsperson: Henrik Munnichhofen, flamländsk, död 1664
Material: Målning, olja på duk,
format: (hxb) 219x201 cm.

Fler möjliga möten finns kring en decentring av människan. Exempelvis bjuds elever i

⁵⁸ Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus:

<https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Omöjliga-kroppar.pdf>, (hämtad 2021.01.13), s. 14

diskussionsuppgifter in till att "Titta på saker eller andra detaljer i målningen."⁵⁹ Om man inte fortsätter till följdfrågorna "Vad avslöjar porträttet om personerna? Varför målades porträttet? Vad var syftet?" utan uppehåller sig vid de mer-än-mänskliga objekten i tavlan (som också benämns i materialet: kläder, hund, bönskida...) öppnas möjligheter för andra samtal.

7.1.2 Uppluckring av tiden i "Omöjliga kroppar"

Studiematerialet "Omöjliga kroppar" är kronologiskt, organiserat utifrån en linjär tidsuppfattning där man börjar med antiken och fortsätter med ett århundrade i taget fram till och med 1800-talet. Även samlingen är organiserad som en "tidslinje" vilket bryter med den posthumanistiska idén om tid. Samtidigt finns möjlighet till möten i bemärkelsen att det visuella materialet synliggör hur trender och tendenser inte nödvändigtvis följer en linjär utveckling. Detta lyfts också i lärarhandledningen där det talas om hur exempelvis korsetten kommit och gått genom olika historiska epoker. När jag lyssnar på det inledande samtalet med arbetsgruppen tycker jag mig höra en medvetenhet kring en problematik med den kronologiska organisationen. Det nämns såväl fördelar: "Att visningen är upplagd kronologiskt är ju lite kopplat mot läroplanen där det står om kroppsideal genom tiderna och så, så den är ju klockrent upplägg" – men även att den kronologiska organisationen försvårar en fördjupning av olika teman vilket var en del av motivationen bakom att ta fram mer tematiska fördjupningsmaterial att arbeta vidare med när man fått en överblick.⁶⁰

En uppgift som denna bryter med idén om den uppluckrade tiden: "Gör en mode- eller kroppsideals-tidsaxel från renässans till nutid och sätt in bilderna i rätt ordning och kontext. Gör tidsaxeln parallell med historiska händelser och strömningar i samhället."⁶¹ Intressanta nya insikter skulle kanske uppstå om man struntade i rätt ordning och kontext och gjorde en linje baserad på helt andra, materiella aspekter. Färg? Silhuett? Frisyr? I jämförelse med "rätt" ordning skulle nya "mönster" och en visuell metafor över den uppluckrade tiden kunna skapas.

Det finns också flera formuleringar i studiematerialet "Omöjliga kroppar" som öppnar för sammankopplingar och uppluckringar mellan nutid och förfluten tid. "Under 1700-talet använde de högre stånden korsetter för att skapa en ideal kroppform. I dag

⁵⁹ Ibid, s. 14

⁶⁰ Ur introducerande samtal med arbetsgruppen på Nationalmuseum, 2020.11.19

⁶¹ Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus:

[https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Omöjliga-kroppar.pdf](https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Om%20m%20jliga%20kroppar.pdf), (hämtad 2021.01.13), s.17

förändrar vi kroppen med kirurgiska ingrepp.”⁶² Ett möte uppstår i möjligheten att placera sig själv bakåt eller framåt i tiden för att diskutera skönhet utifrån den platsen - en möjlighet som ytterligare förstärks på muséet då man fysiskt kan förflytta sig mellan salar där olika “tider” representeras.

7.1.3 Materiell agens i ”Omöjliga kroppar”

Tanken att allt i tillvaron skulle ha egen agens är abstrakt och svårgripbar utan att den naturvetenskapliga förståelse som Barad baserad sitt resonemang på. Kanske är det därför den envisas med att framträda i “Omöjliga kroppar” då jag letar aktivt efter sätt att förstå den.

Ett möjligt möte uppstår bland annat i följande diskussionsfråga:

“Relationen mellan kropp, kläder och hur vi rör oss har varit stark under hundratals år. En stramt åtsittande 1800-talskorsett eller en överdådig mansdräkt från 1600-talet påverkade både kroppen och rörelserna. Finns det liknande paralleller till modet idag? Påverkas våra kroppar och rörelser av de kläder vi bär och i så fall hur?”⁶³

Formuleringar om hur korsetter har format sina bärare återkommer också på flera ställen.⁶⁴ I möte med idén om en materiell agens uppstår en illustration över hur människokroppen får underkasta sig materialens “vilja”. Exempelvis nedanstående bild ur bildspelet blir med det perspektivet ett exempel på hur denna vilja genom historien ofta har triumferat över mänskliga revben och rörelsefrihet.⁶⁵

⁶² Ibid, s. 4

⁶³ Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus:
[https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Omöjliga-kroppar.pdf](https://www.nationalmuseum.se/assets/Dokument/Skolan/Om%20m%20jliga%20kroppar.pdf), (hämtad 2021.01.13), s. 17

⁶⁴ Ibid, s. 8, 9, 15, 17

⁶⁵ Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus. Bildspel:
[https://www.nationalmuseum.se/skola/studiematerial/omöjliga-kroppar-om-skönhetsideal-mode-och-genus?tour=17002&object=17107#web-tour-text-content](https://www.nationalmuseum.se/skola/studiematerial/om%20jliga%20kroppar-om-sk%20nhetsideal-mode-och-genus?tour=17002&object=17107#web-tour-text-content) (hämtad 2021.01.13)

Bild 2: *Okänd kvinna, kallad baronessan de Neubourg-Cromière*. Upphovsperson: Alexander Roslin, född 1718, död 1793.
Teknik/ Material: Olja på duk.
Mått: 91x74 cm.

Utifrån den slöjd- och hantverksmässiga förståelse som jag har med mig känns idén om materiell agens mycket konkret och logisk - jag har i ganska bokstavlig bemärkelse erfårit hur det känns när en träbit vill något annat än jag. Denna erfarenhet gjorde sig påmind då samtalet kring “Den politiska kroppen” hölls, på undertemat “Den arbetande kroppen” – utan att jag vid det stadiet läst någonting om materiell agens. Motivationen till urvalet av Döderhultarens begravningsfölje diskuterades:

KP: Så att jag valde dels... också eftersom man vill ha någon slags variation och använda sig av skulptur också så tog jag också Döderhultarn där det är... den här begravningsscenen, jag vet inte om du ser den... [...]

KP: Nä okej. Men ehm, precis för där tycker jag att man ser liksom dom här... asså i, också i trä som material så blir det nånting... [XX] liksom kring de här kropparna som, vissa av dom är tärda av arbete och så liksom knotorna och så... Och... att jag...på nåt sätt vill ha med den, jag har inte heller skrivit om den här än. Men det var liksom spontant det jag tänkte. Eh...

HR: Och det är ett relativt hårt arbete att arbeta i trä alltså, det blir en såhär... meta... nivå på det liksom, det... trä uttrycker vilket motstånd det har, mot att formas, så...

KP: Verkligen. Det är en väldigt bra poäng som jag inte har tänkt på, det ska jag också ta med. Det är väldigt sant.⁶⁶

⁶⁶ Utdrag ur samtal om “Den politiska kroppen” med ansvarig konstpedagog, 2020.11.26

Konstpedagogen som jag talar med ovan har själv ingen bakgrund från slöjd men resonerar ändå, som jag tolkar det, utifrån vad trä som material vill och gör – hur det frammanar en känsla av knotiga, tärda, hårt arbetande kroppar. Att reflektera kring hur materialen har präglat konsthantverksföremåls uttryck är för mig, och av samtalet ovan att döma även för andra, ett ganska greppbart och logiskt sätt att närma sig teorin om materiell agens.

Bild 3: *Begravningen*. Upphovsperson: Axel Petersson, "Döderhultarn", svensk, född 1868, död 1925. Material: trä, format: 33 cm

Skolmaterialet "Omöjliga kroppar" består till övervägande del av målningar. Många av de verk som förekommer som förslag i fördjupningsmaterialen är däremot konsthantverksföremål, i synnerhet inom fördjupningstemat kring "den smyckade kroppen" - vilket i sig bär potential att betrakta smycket som aktör i olika sammanhang. Under samtalet med intendenten för design fick jag inblick i urvalsprocessen och ser, i efterhand, många möjligheter att diskutera material och materialitet utifrån de föremål som presenterades.⁶⁷ Med några få undantag har hen valt att i varje undertema kombinera en äldre tavla med ett samtida konsthantverksföremål. Som ett förslag på sådant diskuterades smycket "Jane" nedan, på undertemat "Pärlor och kvinnlig

⁶⁷ Detta var inte ett uttalat tema för mig vid tidpunkten för samtalet utan möjligheter jag fått syn på i ljuset av de teorier jag senare satt mig in i.

skönhet”.⁶⁸ I ”Jane” kombineras material som för oss har helt olika associationer och konnotationer – eller om man så vill, material som vill och gör helt olika saker. Om man bitvis frångår vad konstnären vill säga med smycket och öppnar för samtal om vad de olika material som här kombineras gör med oss – var för sig och tillsammans – har man tagit ett steg på vägen mot att börja betrakta material som aktörer.

Bild 4: Halsmycke ”Jane”

Upphovsperson: Aud Charlotte Ho Sook Sinding, född 1972, död 2009

Teknik/ material: Odlade sötvattenspärlor, bemålad silikon, textil.

Mått: (hxl) 5,5x59 cm

Datering/ Tillkomst: 2007

Vi diskuterade även den balansgång hen upplevde i att, utifrån en bakgrund i smyckekonst, vilja fördjupa sig i alla aspekter av vad ett smycke är och gör och kan vara – utan att tappa fokus på den smyckade *kroppen* som är fördjupningens ram.⁶⁹ Att diskutera vad smycket gör *med* kroppen, hur det åstadkommer en förändring hos den och hos betraktaren, blir en möjlig väg att göra båda – och åstadkomma en sammankoppling med teorier om materiell agens.

Jag ser i ovanstående hur flera möjliga sammankopplingar med teorier om materiell agens kan skapas, genom samtal om hur olika material uttrycker sin vilja och kommunicerar med formgivare, bärare och betraktare.

⁶⁸ Ur samtal om ”Den smyckade kroppen” med ansvarig intendent, 2020.11.25. Även här är flera underteman planerade men ännu så länge på ett ganska skissartat stadium, utan bestämda arbetsnamn.

⁶⁹ Ur samtal om ”Den smyckade kroppen” med ansvarig intendent, 2020.11.25

8 Resultat och tolkning

8.1 Framträdande brytningar mellan ”Omöjliga kroppar” och posthumanistiska teorier

I denna undersökning bryts teorier om den decentrerade människan mot skolmaterialet “Omöjliga kroppar” i formuleringar som implicerar en uppdelning och viktig skillnad mellan “vi människor” och alla andra arter. En möjlig brytning finns i ett ensidigt fokus på maktordningar människor emellan, som dock verkar ha potential till att bli ett möte då ifrågasättandet bemöts med stor öppenhet. Tendenser att beskriva djur som objekt eller symboler bryter också mot posthumanistisk teori.

Teorier om den uppluckrade tiden bryts mot skolmaterialets kronologiska, linjära organisation samt uppgifter om att organisera verk i rätt, kronologisk ordning.

Teorier om materiell agens behöver inte nödvändigtvis brytas mot skolmaterialet “Omöjliga kroppar”. Även om studiematerialet främst diskuterar de materiella föremålen kläder och smycken utifrån hur de konstruerar och gestaltar identitet, så finns i detta en idé om att de formar vår relation med omvärlden. Steget till att se kläder och smycken som aktörer, som en del av omvärlden som också har format oss, är inte så långt: De har en tyngd och volym som styr hur vi har rört oss och fört oss, och på textiliers agens och inverkan på människokroppen finns ett antal exempel.

8.2 Framträdande möten mellan ”Omöjliga kroppar” och posthumanistiska teorier

Teorier om den decentrerade människan möter “Omöjliga kroppar” då fokus riktas mot mer-än-mänskliga element i de bilder som betraktas. Potential för möten verkar finnas i den öppenhet ansvarig konstpedagog visar för att inkludera mer-än-mänskliga kroppar i framtida fördjupningsmaterial kring kropp och politik.

Teorier om den uppluckrade tiden möter “Omöjliga kroppar” i öppna, ifrågasättande formuleringar inom arbetsgruppen kring nyttan med att organisera materialet kronologiskt, samt i det pågående arbetet med en alternativ, tematisk infallsvinkel. Även i de möjligheter det visuella materialet erbjuder att förflytta sig, imaginärt, till tidpunkter bortom nuet.

Teorier om materiell agens möter “Omöjliga kroppar” i att materiella föremål som kläder och smycken även i studiematerialet ges ett stort utrymme och diskuteras som betydelsefulla för vår relation med omvärlden, något som med hjälp av posthumanistisk

teori ytterligare kan förstärkas och tydliggöras. Mängden konsthantverksföremål i olika material som föreslås i planerade fördjupningar till studiematerialet öppnar för ytterligare öppningar, i form av samtal kring vad materialen i sig gör med bärare, formgivare och betraktare.

8.3 Tolkning av möjliga sammankopplingar

Jag ser möjliga sammankopplingar mellan teorier om den decentrerade människan och "Omöjliga kroppar" i idén att genom det jag här kallar "visuella metaforer" laborera med förhållandet mellan olika mänskliga och mer-än-mänskliga komponenter, antingen digitalt eller handgripligt. Naturligtvis kan detta även göras i samtalsform, genom ett mer retoriskt ifrågasättande. Jag upplever dock en kreativ, lekfull approach som öppnare och mer tillåtande. En sådan möjliggör dessutom ytterligare sammankopplingar, exempelvis med teorier om den uppluckrade tiden. Att föreställa sig makarna De la Gardie i bakgrunden, vattande sina blommor, eller på golvet lekande med sin hund kan förstås bli ett sätt att gestalta andra möjliga relationer och hierarkier. Men det bjuder också in till en möjlighet att försätta sig själv i en annan tid och plats utifrån "hur det skulle kunna vara". Detta sätt att uppehålla sig vid just hur det skulle kunna vara förespråkas av Johansson. Att föreställa sig alla icke-aktualiserade möjligheter i det förflutna blir ett sätt att få syn på alla icke-aktualiserade möjligheter i nuet, genom att fokus riktas bort från hur det är och hur det har varit.⁷⁰

Sammankopplingar kan också uppstå då mer-än-mänskliga komponenter betraktas och diskuteras frikopplat från idén om ett mänskligt subjekt som bildens självklara centrum. Även detta fyller ett dubbelt, eller kanske tredubbelt syfte. Utöver att decentrera det mänskliga subjektet kan det bli ett sätt att närma sig teorier om materiell agens, genom att prata om vad kläderna gör med bäraren, istället för vad bäraren vill uttrycka med kläderna. Att försöka föreställa sig vad man själv skulle kunna göra och inte i dessa kläder blir dessutom ett sätt att, som i ovanstående exempel, luckra upp tiden och förflytta sig till en förfluten, imaginär kontext.

Möjliga sammankopplingar mellan teorier om materiell agens och "Omöjliga kroppar" finns även i planerade tematiska fördjupningar kring smyckens betydelse och funktion, och en medvetenhet kring materiella kvaliteter i föremålen som visas - vad de uttrycker och gör. Även detta skulle förstås kunna laboreras med praktiskt, exempelvis genom att tolka föremål i andra material. Med Döderhultarns begravningsfölje som utgångspunkt kan man

⁷⁰ Johansson, *Blivandet pedagogik – utbildning för en annan tid*, s. 82-83

utforska vilket sällskap som kan skapas i ull, plastelina, vax eller gips. Går det att få fram det knotiga och tärda – eller vill de materialen något helt annat? Med smycket ”Jane” som utgångspunkt ges möjligheter att pröva olika, oväntade materialkombinationer som utsmyckning. Sådana arbetssätt skulle ge förkroppsligade erfarenheter av materiell agens helt oavsett vilken filosofisk eller naturvetenskaplig förförståelse man har av begreppet.

9 Slutdiskussion

Som tidigare nämnt var syftet med denna undersökning inte att finna brister i det existerande materialet – snarare att, i det, hitta utrymme för andra samtal och perspektiv. Jag vill därmed återknyta till min inledande beskrivning av denna undersökning som en “spaning”, med vilket jag avser en lekfull spekulering om hur det skulle kunna vara eller bli. Detta material och den konstsamling och läroplan det är byggt på är baserat på många lager av estetiska, kulturella och sociala normer. På idéer som sanningar och fakta som har en viktig plats, i samhället och i undervisning. Att säga att ett posthumanistiskt perspektiv, eller förståelse, per definition gör det bättre eller sannare vore att åter falla in i de mönster av hierarkier, kronologiskt progressions-tänk och nutids-centrism som posthumanismen kritiserar. Men det öppnar för något ytterligare.

Karen Barad, teoretisk fysiker och feministisk teoretiker, föreslår “a focus on research as being “suggestive, creative and visionary”.⁷¹ Det är en ambitiös målsättning men ändå en som har hägrat - och fortfarande hägrar - någonstans i fjärran. Jag vill dock påstå att den metod jag här har prövat har gett mig verktyg att tänka tankar om ett välbekant material som aldrig hade fallit mig in förut. Så syftet att däremot “belysa vad som kan uppstå i mötet mellan det som redan existerar, utifrån ett visst behov och funktion, och teorier som kan tyckas vara kontrasterande, komplexa och avlägsna” har, åtminstone för min egen del, uppnåtts.

9.1 Nya tankar och hur de kan tänkas vidare

Simon Ceder, fil.dr. i pedagogik, skriver: “To perform a diffractive analysis means to study how the texts engage intraactively with each other, with the research questions, with the researcher, and with other unexpected aspects. When attuning to more-than-rational aspects in the research process, other kind of data can also appear.”⁷² En för mig “unexpected aspect” var potentialen i mötet mellan posthumanistiska/ nymaterialistiska texter och de

⁷¹ Barad, citerad av Dolphijn & Van der Tuin, se Ceder, *Cutting Through Water : Towards a Posthuman Theory of Educational Relationality*. s. 83

⁷² Ceder, *Cutting Through Water : Towards a Posthuman Theory of Educational Relationality*,. s. 78

bilder och materiella föremål som diskuterades. Eller, i studiematerialet “Omöjliga kroppar” - de bilder på tavlor och föremål i pdf-format som diskuterades. Idén om någon form av gestaltande metod att genomföra en diffraktiv analys är något jag skulle vilja fördjupa mer i en framtida yrkes- och eventuell forskningspraktik, med en önskan om att utforska ifall det bara kan sägas vara att “göra en parafra”, att illustrera – eller, om något nytt tillförs i sättet att se på och tolka bilder och texter genom varandra. En intuitiv förståelse, ett tänkande i bilder där nya, obekanta tankar kan få komma till intryck, snarare än att de egna tankarna skall komma till uttryck. I så fall kan detta leda till produktiva brytningar och sammankopplingar mellan arbetsätt och ämnesområden som i utgångspunkten förstås som uppdelade kategorier med olika syften.

Jag föreställer mig att nya och kanske andra möjligheter framträder i mötet med de faktiska, materiella tavlorna och föremålen, som de upplevs på muséet. De tankar som inledningsvis presenterades, om affektens roll i lärandet, skulle i en sådan kontext kunna utforskas på ett annat sätt än vad som varit möjligt i denna undersökning, då vi på ett museum interagerar kroppsligt med omgivningen på ett annat sätt än vi gör sittande framför ett bildspel i ett klassrum. På grund av rådande pandemi har jag här tvingats utgå från hur en hypotetisk undervisningssituation skulle kunna tillrättaläggas – att pröva det praktiskt, i museimiljön, är ett givet steg vidare.

9.1 Att förenkla och konkretisera

Jag har ovan diskuterat vad syftet *inte* var. Däremot var ett syfte med denna undersökning “att analysera Nationalmuseums skolmaterial “Omöjliga kroppar - om skönhetsideal, mode och genus” med hjälp av posthumanistisk/nymaterialistisk teori baserat på ett antagande om att dessa teorier genererar kunskaper och förståelser som är viktiga för en långsiktig hållbarhet.

Johansson ambition med “Blivandets pedagogik” är “en uppmuntran att tillvara de utrymmen som ligger i vardagliga pedagogiska möten, bortom bilden av stabila subjekt, linjär tid samt det som kan te sig naturligt och givet.”⁷³ Hon lyfter dock en problematik i den reducering av komplexitet som blir ofrånkomlig när hon försöker göra Deleuze och Guattaris komplexa filosofiska begreppsvärld “greppbar” och översätta den till en pedagogisk kontext som inte är dess utgångspunkt - då Deleuze själv kritiserade försök att förenkla filosofi för att få den att kommunicera. I en förenklad form riskerar den, menar han, då att bara reproducera det som det sunda förnuftet redan sagt oss. Först i kampen med komplexiteten engageras vi i “riktigt”

⁷³ Johansson, *Blivandets pedagogik – utbildning för en annan tid*, s.45

filosofiskt tänkande.⁷⁴ Det innebär, för Johansson, en svår balansgång. Så även för mig i denna undersökning. Jag är medveten om de ovan nämnda riskerna och fallgroparna med att försöka överföra filosofi och teori på det konkreta, praktiska. Men jag kan också se styrkor i metoden. Den gör det möjligt för elever att börja pröva och använda tankesätt och teorier långt tidigare än de eventuellt möter dem i form av ett textmaterial lika omfattande som det jag behövt sätta mig in i. Ifall denna metod att introducera dem i undervisningen skulle appliceras på fler pedagogiska möten och situationer skulle kanske en integrering av dessa synsätt kunna ske på sikt, utan att det upplevs som en kamp och väcker kampens motstånd.

Att elever, genom de små förskjutningar av fokus som jag här föreslagit, skulle se en koppling till ”hållbar utveckling” ser jag som föga sannolikt, då den kopplingen stundtals har känts vag även för mig. Däremot kan nog ett systematiskt arbete med att hitta utrymme i undervisningen för att ifrågasätta vår plats i, förståelse av och relation med omvärlden på sikt bana väg för nya sätt att tänka. För kunskaper och förståelser som kanske – förhoppningsvis - i någon mening blir mer ”hållbara”.

Källförteckning

Tryckta källor

Alaimo, Stacy “Sustainable This, Sustainable That: New Materialisms, Posthumanism, and Unknown Futures” Source: PMLA, May 2012, Vol. 127, No. 3 (May 2012), pp. 558-564

Published by: Modern Language Association

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/41616846>

Barad, Karen Michelle, *Meeting the universe halfway: quantum physics and the entanglement of matter and meaning*, Duke University Press, Durham, N.C., 2007

Bergstedt, Bosse. (red.) *Posthumanistisk pedagogik: teori, undervisning och forskningspraktik*. (Första upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning, 2017

⁷⁴ Johansson (2019) s. 45

Bergstedt, Bosse, "Inbjudan till posthumanistisk pedagogik" i Posthumanistisk pedagogik – teori, undervisning och forskningspraktik, Bosse Bergstedt, (Första upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning, 2017

Braidotti, Rosi, *The posthuman*, Polity, Cambridge, 2013

Ceder, Simon, "Att läsa med hundar: Om posthumanism och pedagogisk relationalitet", i Posthumanistisk pedagogik – teori, undervisning och forskningspraktik, Bosse Bergstedt, (Första upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning, 2017

Ceder, Simon, *Cutting Through Water : Towards a Posthuman Theory of Educational Relationality*. Doctoral Thesis (monograph) Lund University, 2016
[https://portal.research.lu.se/portal/en/publications/cutting-through-water\(d5e67517-146c-45b1-b622-b2dbeb0a0f75\).html](https://portal.research.lu.se/portal/en/publications/cutting-through-water(d5e67517-146c-45b1-b622-b2dbeb0a0f75).html) (hämtad 2020.12.17)

Coole, Diana H. & Frost, Samantha (red.), *New materialisms: ontology, agency, and politics*, Duke University Press, Durham, N.C., 2010

Coole, Diana H. & Frost, Samantha, Introducing the New Materialisms, i Coole, Diana H. & Frost, Samantha (red.), *New materialisms: ontology, agency, and politics*, Duke University Press, Durham, N.C., 2010

Illeris, Helene, "Nordic contemporary art education and the environment: Constructing an epistemological platform for Art Education for Sustainable Development (AESD)". *Nordic Journal of Art and Research*, 1(2), 2012.
<https://doi.org/10.7577/information.v1i2.221>, (hämtad 2020.12.18)

Johansson, Lotta. (2019). *Blivandets pedagogik: utbildning för en annan tid*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Lenz-Taguchi, Hillevi, "Ultraljudsfosterbilden: En feministisk omkonfigurering av begreppet posthumanism" i " i Posthumanistisk pedagogik – teori, undervisning och forskningspraktik, Bosse Bergstedt, (Första upplagan). Malmö: Gleerups Utbildning, 2017

Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2019, Skolverket, [Stockholm], 2019

<https://www.skolverket.se/undervisning/grundskolan/laroplan-och-kursplaner-for-grundskolan/laroplan-lgr11-for-grundskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet>
(hämtad 2020.01.13)

Mantere, Meri-Helga “Tracking a Course in the Landscape of Environmental Education”
(Excerpted from Mantere, Meri-Helga ed., 1995, “Image of the Earth. Writing on art-based environmental education” (translation of: “Maan Kuva.” Translation by Marjukka Barron). pp. 3-17.

<http://www.naturearteducation.org/Articles/Tracking%20a%20course%20Meri-Helga%20Mantere.pdf>, (hämtad 2020.12.18)

Jackson, Alecia Youngblood & Mazzei, Lisa A., *Thinking with theory in qualitative research: viewing data across multiple perspectives*, 1. ed., Routledge, New York, NY, 2012

Nilsson, Maia Mattis. *Posthumanistiska potentialiteter i policy - diffraktiva läsningar av lärande för hållbar utveckling i förskolan*. Självständigt arbete 15 hp, Stockholms universitet, Barn- och ungdomsvetenskapliga institutionen, 2017
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1202657/FULLTEXT01.pdf>, (hämtad 2020.12.12)

Ramberg, Anna, *Designarkeologerna - Museipedagogik i rörelse när barn gestaltar tid, historia och museum*. Självständigt arbete i visuell kultur och lärande med inriktning mot bildpedagogik, 30 hp, Konstfack, Institutionen för bild- och slöjdpedagogik, 2017

Thorpe, Ann, *Design för hållbar utveckling: ekologi, ekonomi, kultur*, Raster, Stockholm, 2008

Otryckta källor

Arts-based environmental education: (https://en.wikipedia.org/wiki/Arts-based_environmental_education, (hämtad 2020.12.18)

Nationalmuseum/ Myndigheten: <https://www.nationalmuseum.se/om-nationalmuseum/myndigheten>, (hämtad 2020.12.14)

Nationalmuseum/ Skola: <https://www.nationalmuseum.se/skola> (hämtad 2021.01.10)

Nationalmuseum, ”Omöjliga kroppar – om skönhetsideal, mode och genus”, Studiematerial med bilder, övningar, frågor för diskussion, tips och lärarhandledning, för åk 7–9 och gymnasiet.

<https://www.nationalmuseum.se/skola/studiematerial/omojliga-kroppar-om-skönhetsideal-mode-och-genus> (hämtad 2020.01.13)

Samtal med Nationalmuseum pedagogiska arbetslag 2020.11.19

Samtal kring textutkast och urval till fördjupningen ”Den smyckade kroppen med ansvarig intendent, 2020.11.25

Samtal kring textutkast och urval i till fördjupningen ”Den politiska kroppen” med ansvarig konstpedagog, 2020.11.26

Skolverket, reviderad kursplan i slöjd, gällande från 1 juni 2021:

<https://www.skolverket.se/download/18.70f8d1a017495c3cb591745/1603780323202/Slöjd.pdf> (hämtad 2021.01.13)

Bildförteckning

Bild 1: Verkstitel: *Magnus Gabriel De la Gardie, 1622-1682, Maria Eufrosyne av Pfalz-Zweibrücken, 1625-1687*

Upphovsperson: Henrik Munnichhofen, flamländs, död 1664 Material: Målning, olja på duk, Format: (hxb) 219x201 cm. Foto: Erik Cornelius, Nationalmuseum Ägare och hemvist:

Nationalmuseum, Stockholm, Tillgänglig via:

<http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=35604&viewType=detailView> (hämtad 2020.12.20)

Bild 2: Verkstitel: Okänd kvinna, kallad baronessan de Neubourg-Cromière. Upphovsperson: Alexander Roslin, född 1718, död 1793. Teknik/ Material: Olja på duk. Mått: 91x74 cm. Ägare och hemvist: Nationalmuseum, inköpt 1923.

Tillgänglig via: <https://www.nationalmuseum.se/skola/studiematerial/omojliga-kroppar-om-skönhetsideal-mode-och-genus?tour=17002&object=17106#web-tour-text-content>, (hämtad 2021.01.12)

Bild 3: Verkstitel: Begravningen. Upphovsperson: Axel Petersson, ”Döderhultarn”, svensk, född 1868, död 1925. Material: trä, format: 33 cm foto: Nationalmuseum Ägare och hemvist: Nationalmuseum. Tillgänglig via:

<http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=27703&viewType=detailView> (hämtad 2020.12.21)

Bild 4: Verkstitel: Halssmycke ”Jane” Upphovsperson: Aud Charlotte Ho Sook Sinding, född 1972, död 2009 Teknik/ material: Odlade sötvattenspärlor, bemålad silikon, textil. Mått: (hxl) 5,5x59 cm Datering/ Tillkomst: 2007 Foto: Hans Thorwid/ Nationalmuseum Ägare/ hemvist: Nationalmuseum, Stockholm. Tillgänglig via:

<http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&module=collection&objectId=133842&viewType=detailView> (hämtad 2021.01.13)